

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

**Shavkat Muxamajanovich Sharipov
Allaberdiyev Rustam Xamrayevich
Kuchkarov Nurbek Yuldashevich
Ro‘zimova Xolida Komiljonovna**

G E O E K O L O G I Y A
(O‘QUV QO‘LLANMA)

Toshkent-2017

UO‘K: 551.14(575)
KBK: 66.3(5O‘)6
R25

Sharipov Sh.M., Allaberdiev R.X., Kuchkarov N.Y. ,
Ro‘zimova X.K.

Geoekologiya. O‘quv qo‘llanma. –T.: Adib, 2074.-160b.

Mazkur o‘quv qo‘llanmada geoekologiyaning o‘rganish ob’ekti va predmeti, rivojlanish tarixi, geoekologik tadqiqotlarda amal qilinadigan konsepsiyalar, prinsiplar, yondashuvlar va qo‘llaniladigan usullari yoritilgan. Shuningdek, geoekologik omillar, geoekologik baholash, geoekologik monitoring, geoekologik prognozlash, geotizimlarda bo‘layotgan tabiiy va antropogen jarayonlarni o‘rganish va geotizimlarning inson uchun qulay yoki noqulaylik darajasini baholash, geoekologik vaziyatni yaxshilash va tabiiy muhitni optimallashtirish chora-tadbirlarini loyihalash va boshqa mavzular bayon etilgan.

Ushbu o‘quv qo‘llanma oliy ta’lim muassasalarining 5630100-*Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi* yo‘nalishi bo‘yicha ta’lim olayotgan bakalavriat, magistratura talabalari va o‘qituvchilar uchun mo‘ljallangan. Umuman, tabiatni muhofaza qilish va ekologik muhitni yaxshilash masalalari bilan qiziquvchilar ham foydalanishi mumkin.

O‘quv qo‘llanma O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta-maxsus ta’lim vazirligi O‘quv-uslubiy kengashining 2017 yil 15 maydagi yig‘ilishida (15-sonli bayonnoma) nashrga tavsiya etilgan.

Taqrizchilar: L.Sh.Egamberdiyeva – b.f.n., dotsent.
V.A.Rafikov – t.f.n., katta ilmiy xodim.

© Sharipov Sh.M., Allaberdiev R.X., Kuchkarov N.Y.,
Ro‘zimova X.K. 2017 y.

M U N D A R I J A

	KIRISH.....	5
	I BOB.GEOEKOLOGIYANING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI.	
1.1.	Ekologiyaning umumiy masalalari.....	7
1.2.	Jamiyat va tabiat o‘zaro ta’sirining hozirgi davrdagi xususiyatlari va atrof-muhitni muhofaza qilish muammosining dolzarbligi.....	15
1.3.	Geoeekologiyaning tadqiqot ob’ekti va predmeti, maqsadi va vazifalari.....	17
1.4.	Geoeekologiyaning rivojlanishi va hozirgi holati.....	21
1.4.1.	Geografiya va ekologiya fanlari geoeekologiyaning nazariy asosi sifatida.....	29
1.5.	Geoeekologiya – geotizimlar ekologiyasi haqidagi fan.....	31
1.6.	Geoeekologik konsepsiyalar.....	34
1.7.	Geoeekologik tadqiqotlarda amal qilinadigan prinsiplar va yondashuvlar.....	38
1.8.	Geoeekologik tadqiqot metodlari.....	44
	II BOB. GEOSFERALARNING EKOLOGIK XUSUSIYATLARI.	
2.1.	Biosferaning tarkibi va uning xususiyatlari.....	51
2.2.	Litosferaning xususiyati va ekologik muammolari.....	59
2.3.	Gidrosferaning xususiyati va ekologik muammolari.....	61
2.4.	Atmosferaning xususiyati va ekologik muammolari.....	67
	III BOB. GEOEKOLOGIYANING AMALIY MASALALARI.	
3.1.	Geoeekologik omillar va ularning tasniflanishi.....	74
3.2.	Tabiiy muhitning inson xo‘jalik faoliyati ta’sirida ifloslanishi.....	83
3.3.	Geoeekologik muammolar va ularning turlari.....	89
3.4.	Geoeekologik baholash.....	96
3.5.	Geoeekologik monitoring.....	106
3.5.1.	O‘zbekistonda monitoringni amalga oshirilishi.....	110
3.6.	Geoeekologik prognozlashtirish.....	113
3.6.1.	O‘zbekistonda geoeekologik vaziyatlarni o‘zgarishining prognozi.....	116

3.7.	Atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning geoekologik asoslari.....	118
	IV BOB. GEOEKOLOGIYA VA BARQAROR RIVOJLANISH.	
4.1.	Ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanish.....	128
4.2.	Ekologiya sohasida xalqaro hamkorlik va O‘zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risidagi qonunlari.....	137
	EKOLOGIK MUHIM SANALAR	
	IZOHLI LUG‘AT	
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	

KIRISH

Dunyo aholisi sonining ko'payishi, uning ehtiyojini, ayniqsa ehtiyojiga nisbatan xohishining ildam o'sishi Yer resurslaridan kengroq foydalanishga sabab bo'lmoqda. Bu esa yangi texnologiyalarning joriy etilishiga, energetikada, sanoatda, qishloq xo'jaligida, transportda ishlab chiqarishning o'sishiga, yer yuzi landshaftlarini antropogen o'zgartirishga va oqibatda atrof tabiiy muhitga antropogen yukning ortishiga, o'z navbatida, jamiyat va tabiat orasidagi o'zaro ta'sirning kuchayishiga olib keldi. Buning natijasida geotizimlarda ming yillar davomida barqaror bo'lib kelgan tabiiy muvozanat buzilib, inson bilan tabiat o'rtasidagi munosabat murakkablashib, ekologik inqirozli hududlar tarkib topmoqda. Shu sababdan mazkur munosabatlarni o'rganish, ijobiy tomonga o'zgartirish dolzarb masaladir.

Bu borada geografiya, ayniqsa geoekologiyaning o'rni kattadir. Chunki, geografik fanlar tabiat qonunlari va qonuniyatlarini, jamiyatning rivojlanish qonuniyatlarini yaxshi anglagan holda, boshqa fanlarga nisbatan kompleks ravishda to'g'ri hal qilishga qodir. Geoekologik vaziyat murakkablashib borayotgan sharoitda uni o'rganish, uning makon va zamonda o'zgarishini nazorat qilish, baholash va tegishli chora-tadbirlarni ishlab chiqishga, lokal singari mintaqaviy miqyosdagi murakab geoekologik muamolarni yechishga qodir mutaxassislar tayyorlash zamon talabidir.

Geoekologik muammolarni o'rganishda avvalo tabiiy komponentlar va geotizimlar orasidagi o'zaro ta'sir va aloqalarga hamda antropogen omilga alohida e'tibor qaratish zarur. Shuningdek, topologik miqyosdan boshlab global miqyosdagi geotizimlargacha o'zaro aloqadorlikda, bir butunlikda ekanligini hisobga olish lozim. Umuman, bunday masalalar bilan ekologik va geografik qonuniyatlar haqida tushunchaga ega bo'lgandan so'nggina shug'ullanish lozim.

Fanni o'qitishdan **maqsad** – geoekologiyaning ilmiy-nazariy asoslari, geoekologik muammolar va ularni keltirib chiqaruvchi omillar, ularning makon va zamonda o'zgarishi, geoekologik baholash, tabiatni muhofaza